

Christianstad 1673 – en lägesrapport inför hotande krig

Författare: Claes Pettersson, projektledare vid Sydsvensk Arkeologi AB.

Christianstad tillkom år 1614 på initiativ av kung Christan 4. Under hans regeringstid anlades nya stadsbefästningar även i Halmstad, Laholm och Christianopel. Staden ingick som en viktig förstärkning av försvarslinjen längs riksgården mot Sverige. Christianstad fick en strategiskt väl vald placering på Allön, en ofta vattenomfluten halvö i Helgeås våtmarksområde. Genom att bygga en ny fästningsstad ville den danska kronan skapa ett värn mot svenska angrepp och samtidigt skydda de viktiga transportlederna i östra Danmark. I samband med att Christianstad grundades överfördes stadsrättigheterna från köpstaden Vä (1614); så småningom även från hamnstaden Åhus (1617). Christianstad är Nordens äldsta exempel på en konsekvent genomförd renässansstad (Andersson 1964, Enghoff 1914, Stewenius 1984:105).

Christianstads historiska stadsplan utgörs av ett rektangulärt gatunät med strikt regelmässig kvarters- och tomtindelning om sammanlagt 190 tomter. Stadsområdet mätte ca 700 x 240 m och omgärdades av en bastionsförsedd fästningsvall. Enligt uppgift var den holländske arkitekten Poul Bysser anlita för stadens grundläggning (Andersson & Lindbom 1982:38ff). Fästningen försågs med tio bastioner, en i vart hörn samt tre på vardera långsidan. Christianstad var den första platsen i Norden som erhöll denna typ av försvarsanläggning (Stewenius 1984:70ff).

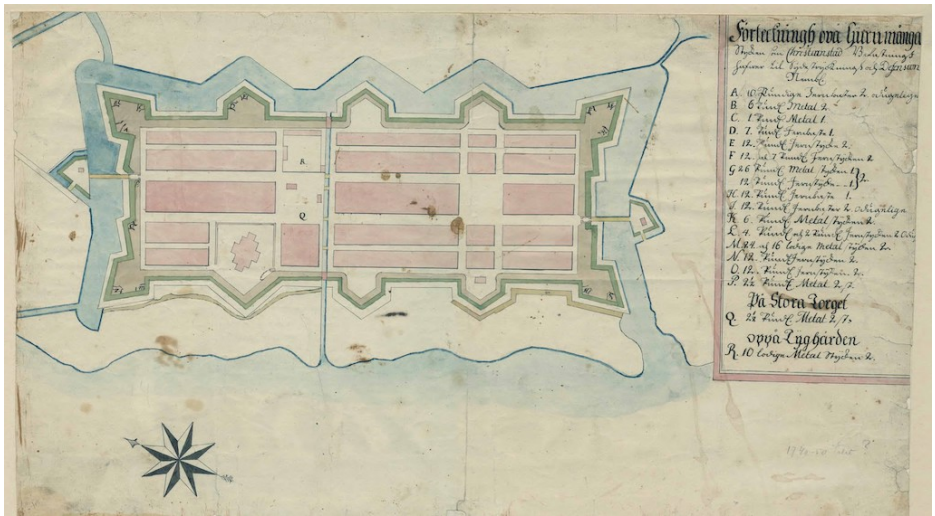

Bild 1: "Förteckningh opå huru många Stycken som Christianstad Befästningh hafwer til Sijdestryckning och Defension". Karta över Kristianstad, upprättad 1673. Idag i Krigsarkivets samlingar, nr K0032395.

På Krigsarkivet i Stockholm förvaras idag nästan 1500 akter som berör Christianstad och dess befästningar. En av de bästa tidiga kartorna är daterad till 1673; upprättad i det osäkra skedet strax innan Skånska Kriget inleddes i september 1675 (KA nr K0032395). När kartan i fråga gjordes tillgänglig i högupplöst digital form visade den sig innehålla mer än bara en uppmätning av de danskbyggda stadsbefästningarna. De tillägg som närmast liknat klotter i svart bläck fick en viktig innebörd när den vidhängande rutan med text blev läslig. Det handlar om en ögonblicksbild av fästningens tillstånd strax innan krigsutbrottet. Rubriken lyder "Förteckningh opå huru många Stycken som Christianstad Befästningh hafwer til Sijdestryckningh och Defension".

Kartan ger en nykter redogörelse över vilka resurser fästningen besatt i form av artilleri till sitt försvar i händelse av ett danskt angrepp. Kanonernas placering på vallarna är noga angiven, liksom vilken kaliber pjäserna har haft. Bokstav i tabellen anger läge på kartan, den första siffran på varje rad anger storlek, medan den andra noterar antal kanoner på respektive plats. Det är verkligen inte mycket som man haft till sitt förfogande. Fästningens långsidor gapade tomma; vad som fanns av artilleri hade koncentrerats till de

utsatta kortsidorna i norr och söder där också de båda stadsportarna befann sig.

Varför har man hamnat i denna ofördelaktiga situation, de osäkra tiderna till trots? Rimligtvis har den danska garnison som avtågade från Christianstad efter Roskildefreden försökt ta med sig vad man kunnat av i fästningen befintligt krigsmaterial. Vem ville lämna över goda kanoner i svenskarnas händer? Samtidigt har man på den svenska sidan överfört artilleri från vad som nu var fästningar i inlandet till strategiskt viktiga positioner längs de kuster som just hade erövrats. Här stod nu kanonvärn och murade kasematter tomma när pjäserna förflyttats till hastigt uppförda skansar vid hamnar, inlopp och utsatta kustpartier. Paradoxalt nog uppstod en brist på artilleripjäser inom landet, trots att Sverige under 1600-talets senare del räknades bland världens ledande producenter av järnkanoner.

På kartan över Christianstads kanoner till "*sijdestryckningh och defension*" gör man skillnad mellan järnkanoner och pjäser vars eldrör gjutits i brons vilka fått beteckningen "*metal*". Bara två stycken kan betecknas som grovkalibriga, en 26 pundig bronskanon placerad ute på spetsen av bastion *Svea Rike* (tidigare danska *Kronprinsen*) i sydöst och en 24 pundig på bastion *Drottningen* (tidigare danska *Dronningen*) i nordväst. Den sistnämnda, som kompletterats med en 16 pundig bronskanon, skulle avge flankerande eld och därigenom beskjuta de fientliga soldater som närmade sig vallarna från Helge å-sidan. Här fanns en svag punkt i befästningsgördeln, bastionen/ tenaljen *Uppland* (tidigare danska *Själland*) alldeles väster om Heliga Trefaldighets kyrka. Innanför de breda vallarna låg den del av kyrkogården där garnisonens soldater förefaller ha blivit begravda (Björk & Nilsson 2012). I övrigt är det mest 12 pundiga kanoner med eldrör av järn man haft till sitt förfogande samt en del lättare kanoner. Bland de sistnämnda noteras den lilla 2,5 pundiga bronskanon som placerats till försvar av Norreport.

Man kan anta att de flesta av de mindre pjäserna har laddats med skrot eller kartescher för att vålla så stor skada som möjligt på anfallande soldater i färd med att storma fästningen. Det var ju

också exakt vad som hände. Sommaren 1676 var het och torr. Så torr att vallgravarna kring Christianstad tömdes och de omgivande våtmarkerna till stor del torkade ut. Natten till den 15 augusti klättrade danska soldater över vallarna och intog staden efter att den varit i svenska händer under arton år. Tre timmars fri plundring vidtog. Men som bekant vände krigslyckan i och med slaget vid Lund den 4 december 1676 och vid Landskrona den 14 juli året därpå. Nu blev i stället den danska garnisonen i Christianstad innesluten och fick genomlida en mer än årslång belägring innan man till slut kapitulerade mot fritt avtåg den 4 augusti 1678.

Bild 2: Den danska stormningen av Kristianstad den 15 augusti 1676, en samtida bataljscen som möjligen kan tillskrivas den kände holländske konstnären Romeyn de Hooge. Bilden rymmer åtskilliga felaktigheter som den kraftigt överdrivna topografin i förgrunden, att den strategiska Lånbgro placerats på fel sida om staden och att Heliga Trefaldighets kyrka försetts med både torn och spira. Upphovsmannen har sannolikt aldrig besökt platsen, bara utgått från en ritning över fästningen.

I detta sammanhang finns det anledning att nämna ytterligare en karta, nämligen den till 28 maj 1676 daterade *Geometriske Charta aff Christianstad medh sampt däs omliggande situation* (KA nr

K0032396). På grundkartan har ett flertal tillägg gjorts under den pågående svenska belägringen av fästningen, såväl skansar som de två befästa linjer, benämnda *Contrevallation anno 1677*, vid Näsby norr om staden vilka skurit av halvön. Men här finns också tecken på att brådskande åtgärder vidtagits av svenskarna redan försommaren 1676. I de vattenområden som omger staden finns nämligen mängder av inskrivna uppgifter om djupet, angivet i aln. Man har lodat för att skapa sig en bild av vilket skydd ålöpet, sjöarna och de vidsträckta våtmarkerna egentligen kunde ge. Resultatet förefaller tämligen nedslående i detta avseende; ett vattendjup på 2 till 2 ½ aln utgjorde inget större hinder för en målmedveten angripare.

Kartorna med accessionsnumren K0032395 och K0032396 ger oss en ögonblicksbild in i detta skede av förvirring, osäkerhet och till sist krig. De visar med all önskvärd tydlighet vilka skatter som döljs i Krigsarkivet – ett autentiskt källmaterial som lätt kan föra oss flera sekler tillbaka i tiden!

Bild 3: "Geometriske Charta aff Christianstad medh samt däs omliggande situation". Karta upprättad 28 maj 1676, med tillägg gjorda under pågående svensk belägring 1677. Notera hur djupangivelser i aln lagts till på de vattenområden som omgav staden. Idag i Krigsarkivets samlingar, nr K0032396.

Bild 4: Den rekonstruerade bastion Konungen, återuppförd på ursprunglig plats 1993 – 1994. Idag ett utemuseum med informationstavlor om fästningsstadens historia. Foto: Carl Pettersson

Artikelförfattaren

Claes Pettersson, född 1957. Verksam som projektledare vid Sydsvensk Arkeologi AB med specialisering mot historisk tid. Arbetar med stadens arkeologi utifrån olika perspektiv på bebyggelsen utveckling, fortifikation, handel, hantverk och 1600-talets protoindustri. Har även forskat och publicerat inom ämnen som konfliktarkeologi, svensk trädgårdshistoria, landsbyars framväxt och samtidsarkeologi. Intresserad av metodutveckling, visualisering och publik verksamhet.

Litteratur:

- Andersson, T. 1964 i Kroon, A. (red) 1964 Staden vid Helgeå. En bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum. Kristianstad.
- Andersson, T. & Lindbom, G. 1976. Boken om Kristianstad. Stockholm.
- Björk, T. & Nilsson, L. 2012 Västra Boulevarden, Kristianstad. Arkeologisk undersökning 2012. Sydsvensk Arkeologi rapport 2012:49.
- Enghoff, K. 1914. Kristianstad 1614–1914. Historisk festskrift. Kristianstad.
- Stewenius, J. 1984. Kulturmiljövårdsprogram för Skåne. Länsstyrelsen i Kristianstad.